

FONETİK LÂBORATUARLARI HAKKINDA

MECDUT MANSUROĞLU

Bilindiği üzere dilin unsurları seslerdir. Bu sebeptendir ki son yüzyılda, eski görüşün aksine olarak, dil bilgisinde seslerden hareket etmek cereyanı artmakta, başka sözlerle modern linguistik gittikçe ses bilgisine dayanmaktadır.

Bu cereyanın tabii bir neticesi olarak Batı üniversitelerinin hemen hepsinde fonetik kürsüleri yanında fonetik lâboratuar ve enstitüleri dil sesleri üzerinde devamlı araştırmaları ile dil bilgisini müsbet bilimlere götürmek yolunu tutmuşlardır. Artık dildeki her hangi bir ses veya ses olayının mahiyeti üzerinde türlü düşünce ve görüşler ileri sürülecek yerde lâboratuarda denemelere geçilmekte ve elde edilenler ilgililere sunulmaktadır. Bu denemelerin sonuçları, teknik bakımdan kusursuz ve eksiksiz ise, reddedilemekte, aksi halde ancak bu gibi noksanlıklar dolayısıyla neticelerden şüphe edilmektedir.

Geçen yıl belli başlı Avrupa ülkerinde gördüğüm fonetik kurulları içerisinde Paris'teki, üniversitenin büyüklüğü ve memleketin merkezîyetçiliğine uygun olarak, Fonetik Enstitüsü ve Konuşma Müzesi adını taşıyan büyük bir teşekkürdür. Prof. P. Fouché'nin müdürlüğünde olup yabancılara fransızcaı doğru söyletmek, Fransızlara güzel fransızcaı öğretmek gibi pratik işlerden başlamak üzere fonetik sertifikası veren ve her türlü resmî ve ilmî ses bilgisi çalışma ve araştırmalarını barındıran geniş teşkilâtli bir kuruldur. Ancak büyük şehir ve merkezlerin çeşitli işlerini üzerine alan her kuruluş gibi burada da, hiç değilse, büyüklüğüne uygun düşecek bir bilim faaliyeti galiba olmamakta, daha doğrusu vakit kalmamaktadır. Merkezîyetçi Fransa'nın aksine olarak kültür ve teknik çalışmalarını yurt içinde daha küçük merkezlere serpiştirmiş olan Almanya ise, Edebiyat Fakültesine bağlı fonetik lâboratuvarı, Paris'tekine nisbetle çok daha mütevazıdır. Bunların kadroları aşağı yukarı şöyledir : Kurulun müdürü olan bir profesör, bazan bir doçent, bir veya iki asistan, bir de âlet ve makinaların işlenmesinden sorumlu olan teknik asistan. Buralarda pratik maksatlarla çalışmak, güzel almanca öğretmek gibi vazifeler yoktur. Mensupları öğretimle ilgili vazifeleri dışında lâboratuarda devamlı olarak araştırmalar yaparlar. Ses bakımından ilgi çeken her hangi bir Afrika dili yıllarca çalışma konusu olabilir. Öğrenciler de gerek hocalarının nezareti altında, gerekse kendi başlarına denemeler yaparlar. Dışarıdan gelmiş her hangi bir

fonetikçiye de lâboratuvarın kapıları açıktır. Hamburg'da bir semestre müddetle ders ve çalışmalarında bulunduğum Prof. v. Essen'in lâboratuvarı böyle tipik bir Alman fonetik çalışma yeridir ve üniversite binasının zemin katında 5 küçük odaya yerleştirilmiştir. Profesör ve asistan odaları, mükemmel âlet ve makinaları, kitaplığı ve küçük dershanesi biri biriyle uzlaştırılmış şekilde bu dar yerdedirler. Çeşitli diller arxivine oradaki Türk arkadaşlarımın da yardımı ile türkçe de katıldı. Profesöre türkçenin çeşitli ses meselelerinden bahisle bütün bunların hâlâ deneme yerine indi sayılabilecek görüşlerle ele alındığını söyledim. Dilimizi pek ilgi çekici buldu. O zaman türkçe üzerinde başladığı çalışmalarına devam etmektedir. Neticelerini sabırsızlıkla beklemekte haklıyız. İngiltere'de görebildiğim fonetik lâboratuvarı Londra Üniversitesine ait olandır. Prof. J. R. Firth'in müdürlüğünde çalışan bu kurul Doğu ve Afrika Dilleri Okuluna bağlıdır. Fonetikçi olduğu kadar linguist de olan müdürünün inancına göre ses bilgisi ancak belli bir maksadın emrinde olmalı, yani fonetik için fonetik değil, dil bilgisi, hatta belli diller için fonetik yapılmalıdır. Lâboratuvarı donatım ve kadro bakımından ortalama bir Alman fonetik lâboratuvarından üstündür. Asistanlarından Bayan N. Waterson'u Türkiye ve Kazan türkçeleri üzerinde çalışır buldum.

Fonetik lâboratuvarlarının modern dil bilgisi için ne derece lüzumlu olduğunu iki misalle belirtmeğe çalışayım: Hamburg'da Göttingen Fonetik Enstitüsü müdürü Prof. I. Mahnken konuşma ritmi hakkında pek değişik dillere (slovenca, makedonyaca, isveççe, almanca, fransızca, hırvatça, rusça, fince, türkçe) dayanan bir konferans verdi. Bunda hangi dilde olursa olsun, söz gruplarının eşit süreli olduğu denemelere dayanılarak gösterildi. Kısa olan söz grupları ile uzunlarında denkleşmenin kısıda duraklamının uzun tutulması ile sağlandığı gösterildi. Hatta karşılıklı konuşan iki kişinin biri birlerinin söz grubu sürelerine riayet ettikleri tesbit edilmişti: sözü alan ya bitirenin duraklamasından hemen sonra yahut da bir, iki, üç kere o zamanı geçirdikten sonra konuşmaktadır. Hiç bir zaman bunlar karşısındakinin söz grubu süresi içine rastlamamaktadır. Böylelikle dilde şimdiye kadar, hiç değilse elle tutulacak gibi bilinmeyen bir ahenk unsuru daha tesbit edilmiş oluyordu. Konuşması büyük bir ilgi ile takip edildi. Bir çok konuyu aydınlatıcı sorular soruldu. Bu vesile ile konferansçı da denemelerinin açık kalan kısımlarını anlattı. İkinci misal menfi yoldan olup kurbanı da yine zavallı türkçemizdir: Türk dilinin pek çok bakımlardan başka dillerden farklı olduğu bilinen bir şeydir. Bunlar arasında bir de vurgusu meselesi

vardır. Daha son yıllarda tanınmış Batılı Türk dilcileri türkçenin vurgusu hakkında biri birine hiç uymayan görüşler savunmuş bulunuyorlardı. Türkçede vurgu bulunmadığından başlamak üzere bunun söz sonunda veya başında musiki vurgusu ile baskı vurgusunun ayrı ayrı yerlerde olduğunu söyleyenler olmuş ve hemen hiç birisi karşısındakinin dediğini kabul etmemiştir. Bunun sebebi meydandadır: dilimizin incelenmesinde pek büyük emekleri olan bu saygı değer kimselerin hiç birisi işi denemeli olarak ele almadıklarından vakıalar yerine kendileri konuşmuştur. Türkçede vurgu yazılarını Prof. v. Essen'e gösterdim. Pek ilgi çekici bularak bu hususla da meşgul olacağına söz verdi.

Görülüyor ki Batı bilim kurullarında ses bilgisi artık lâyıık olduğu yeri almıştır. Bizim üniversitelerimizde ise, bu yoldan henüz en ufak bir hareket yoktur. Neticede dilimiz bu yönden de esas konu olarak alınacak yerde her hangi bir meselenin aydınlanmasında destek olmaktan ileri gidemiyor. Bir iki semestre için bir fonetikçi onunla uğraşırsa, bizlere sonuçlardan faydalanmak için sabırla beklemek düşüyor. Her bilim kolu başlangıçta bir vasıta olarak ortaya çıkmıştır. Biz de Üniversitemizde kuracağımız fonetik lâboratuarı ile zamanımız, hatta geçmişin türkçesinde bir türlü çözülemeyen meselelere el atacak olursak, tatmin edilmiş sayılmamız. Bu sebeple Üniversitemizin fonetik lâboratuarı, hiç değilse ilk zamanlarda, Türk dilinin emrinde çalışmalıdır. Ancak bu sayede Türk dünyasının zengin bir dil arxivini bulundurabilir ve onu değerlendirebiliriz. Yoksa en fazla Sovyet Rusya'da, o da yine ikinci plânda ve maksatlı olarak, fonetik lâboratuarına giren türkçe üzerinde modern anlayışla incelemeler yaptığımızı sanırsak, kendimizi aldatmış oluruz. Ancak bu iş için masrafa ve yetişmiş elemana ihtiyaç vardır. İkisinde de ilk adımları atmak zorundayız. Bu sebeple bu yatırımın verimleri geç, fakat sağlam olacaktır. Bilim işlerinde verim hususunda gösterdiğimiz acele zaten bizleri olgun eser yerine göz boyayıcı şeyler elde etmeğe götürmektedir. Otuz yıllık bir sabır, maddî ve manevî fedakârlık sonunda 30 kişi arasında Türk biliminin yüzünü ağartacak bir kişi acaba elvermez mi?